

A személyiségfejlődés, mint értékőrző és értékalkotó folyamat

Antalfai Márta

Előadásomban a vándorgyűlés főtémáját a személyiségfejlődés aspektusából kívánom megközelíteni.

A jungi lélektan a személyiségfejlődést individuációként, azaz önmegvalósításként értelmezi. Az önmegvalósítás egy életen át tartó folyamat, amelynek lényege a belső növekedés, ami születésünktől a halálunkig tart. Ez a belső növekedés lényegében minőségi változásokat, transzformációkat, un. „alkotói ugrásokat” foglal magában.

Az individuáció folyamatában olyan sajátos szakaszok figyelhetők meg, amelyekben kedvező külső környezeti tényezők és belső érési folyamatok hatására az adott fejlődési időszakra jellemző archetípusok konstellálódhatnak és un. rész-identitásban ölthetnek testet.

Ha az individuáció egyes fázis-specifikus fejlődési szakaszait fémjelző archetípusok rész-identitásként integrálódnak a személyiségbe, egyben lehetőséget teremtenek olyan tulajdonságok beépülésére, amelyek a fejlődés generációról –generációra ismétlődő folyamatában egyszerre értékőrzők és értékalkotók.

Természetesen ebben a folyamatban meghatározó szerepe van a változásnak, amely identitásváltást is magában foglal. Az identitás változása az individuáció szolgálatában álló, egy életen át tartó folyamat.

Ugyanakkor a változás, ami egyben egy korábbi időszakról való el és leválást is jelent, krízisekkel jár együtt és jó esetben gyászmunkát von maga után. A krízisek sok esetben regresszív, patológiához vezető útját gyakran komplexusként értelmezik, holott a komplexusokkal együtt életre kelő, azok által aktualizálódó archetípusok központi szerepet játszanak a fejlődésben. Tehát a komplexusok úgy regresszióhoz, mind progresszióhoz vezethetnek. Jó, ha a környezet teret ad a változásnak és „újjászületésnek”, ezzel egyben az önmegvalósítást is segíti.

Az egyes fejlődési szakaszokban való megrekedés, fixáció, értékvesztéssel is együtt jár.

Pld., ha az „Okos lány” mesebeli archetípusa, - mely kisiskolás korú lányok identitására jellemző és kb. kora serdülőkorig tart - nem vált át a következő életszakaszban (serdülőkorban) az un. „Jószívű lány”, identitásba, ahol már az érző-érzelmi funkció dominál, akkor sérül, vagy fejletlen marad az érzelmi élet, s vele együtt olyan értékek, mint : együttérzés, megértés, gondoskodás, szelídség, egymás iránti odaadás stb. (Esetek: 14 éves anorexiás, 18 éves pánikbeteg, és 27 éves párkapcsolati problémával küzdő lány esetének bemutatása)

Az individuációs folyamatban központi szerepet játszik a négy jungi pszichés alapfunkció fejlődése. (1. ábra) Fejlődésükön az egyes életfázisokon belüli, egymást váltó dominanciájukat és a differenciálódásukat értem. Az ábrán láthatók az egyes pszichés funkciók elrendeződései. A domináns, illetve aktuálisan megnyilvánuló, azaz manifeszt, ezzel együtt (azaz a külvilággal kapcsolatba lépve) fejlődő funkciók a gondolkodás és érzékelés. Ezek dominanciája – vizsgálataim alapján – kora gyermekkortól kora serdülőkorig tart. Megjelenésük a két nemnél különböző. (2. ábra)

Lányoknál serdülőkortól az addig meghatározó gondolkodó és érzékelő funkció háttérbe kerül és az úgynevezett belső, azaz addig jórészt latenciában lévő, érző, majd intuitív funkció válik dominánssá. Ifjúkorban ismét fordulás következik be, és újra a gondolkodó, majd érzékelő

funkció kerül előtérbe, de már egy magasabb minőségben. Majd felnőttkorra a női- asszonyi érettség jele az érzékelő és intuitív funkció már differenciált, sikeres működése.

Az ábrán bemutatott pszichés alapfunkciók közül egyiknek, vagy másiknak egyoldalú, a többi funkció rovására történő dominanciája, egyoldalú fejlődést eredményez, ami már individuáció ellenes, azaz nem az önmegvalósítást szolgálja. Ilyen pl. lányoknál a gondolkodási funkció folyamatos dominanciája, még serdülőkorban is, fiúknál pedig az érzékelő funkcióé. Előbbieknél az érzelmi élet sérül, ill. fejletlen marad, utóbbiaknál pedig a gondolkodás, ill. a szellemi irányba történő fejlődés, megmarad helyette az anyagi világhoz való egyoldalú kötődés (az anyához is!), aminek túlkompenszált, negatív változata az alkohol és a drog. Egy-egy funkció által képviselt életforma túlhajszolása betegségekhez is vezethet, ami értékvesztés is egyben.

Eddigi vizsgálataimban a női individuáció útját kísértem végig felnőttkorig, meseelemzések segítségével. Így a továbbiakban a női személyiségfejlődés általam feltárt fejlődési fázisait szeretném bemutatni, amelyek értékőrző funkcióval is rendelkeznek. Megvalósulásuk, azaz kiteljesedésük esetén pedig értékalkotó tulajdonságok személyiségbe épülését segítik elő.

Előadásomban a felnőttkorig tartó női személyiségfejlődés folyamatában mutatom be azokat a fázis-specifikus fejlődési szakaszokat, amelyekben a változás, krízis hatására jellegzetes archetípusok konstellálódnak és rész-identitásban öltönek testet.

A következő ábra (3.ábra) a női individuáció egyes szakaszait reprezentáló archetípusokat, illetve a hozzájuk kapcsolódó rész-identitásokat mutatja be. Az egyes rész-identításokhoz kötődő archetípusokat egy-egy ismert mesecím, illetve a mesebeli hősnő neve szimbolizálja. Ezen mesehősnő-nevek az egyes fejlődési fázisok életfeladatait is magukban foglalják.

A személyiségfejlődés egyes állomásaihoz kapcsolódó krízisek és komplexusok az adott fejlődési szakasszal való megküzdésről szólnak és rendszerint a következő szakaszba lépés előtt jelentkeznek.

A felnőtt identitás kialakulásáig ún. „rész-identítások” aktualizálódásával találkozhatunk, amelyek krízisekkel és a nyomukban fellépő komplexusok megjelenésével járnak, szükségszerűen megnehezítve ezzel a felnőtt identitás elérését. A megküzdést, azaz a külvilághoz való alkalmazkodást megnehezítő identitás-krízisek értelme lényegében az egyes rész-identítások archetípusos aktualizálódásának elősegítése. Ezen tudattalan tartalmak aktiválódásával és egy részüknek a tudatba épülésével fejlődhet személyiségünk.

Az individuációs folyamatban meghatározó, hogy ellentétes folyamatok: az állandóság és a változás egyszerre vannak jelen. Ezen kettősség legjobban az ún. átmeneti időszakhoz (serdülőkorhoz) kötődő, fejlődés irányába ható archetípusok szimbolikus megjelenésében ragadható meg.

Meglátásunk szerint az egyik fejlődési szakaszából a másikba való átmenetkor, ami identitáskrízissel is együtt jár, archetípusok aktiválódnak, melyeknek „hordozó rakétái” a komplexusok. Mivel nem a személyes életből, hanem a kollektív tudattalanból eredő komplexusokról van szó, a mesék alapján úgy tűnik, hogy bennük az ősök életének jól-rosszul megoldott sorsfordulói kérnek helyet az újbóli manifesztálódásra. A következő generáció akarva-akaratlanul kell helyet adjon ezen komplexusoknak, amelyek sajátos energia-töltésüknél fogva aktualizálódnak, minőségüktől függetlenül. Mivel az „ősök” a tudattalan archetipikus struktúrái (Jung, 1993d; Stevens, 1982; Isler, 1996) - a mesék üzenete alapján -, komplexusaik életfeladatokként is felfoghatók az őket magukban hordozó új generáció számára.

A komplexusban megkötött sajátos érzéskvalitásban az elődök egy-egy fejlődési szakaszának már – jól vagy rosszul – lefutott élet-, illetve viselkedés-programja sorsként van jelen. Aktualizálódása az új egyedben - az új szociális és társadalmi tér kereteiben -

újjárendeződési, korrekciós, ezáltal az adott fejlődési szakasz magasabb minőségben történő megvalósításának lehetőségét kínálja fel.

A mesékben a szereplők személyiségfejlődése a „megpróbáltatás és siker” loreni genetikai program szerint halad, amely megpróbáltatásokban központi helyet foglalnak el a szociális kapcsolatok.

A mesék próbatételei között gyakran szerepel a „hármás út”, amelyek közül rendszerint a középső bizonyul sikeresnek. A két oldalsó elágazás az „elhajlás” lehetőségét, egyben a szélsőséget is szimbolizálja.

A mesebeli hármás út a fejlődés vonatkozásában is értelmezhető: a krízis, **a komplexus és az általa aktualizált archetípus megjelenésének elmaradása** jelentené az egyik oldalirányt, illetve „szélsőséget”, a másikat pedig **a komplexus általi megszállottság**.

Az egyes fejlődési fázisokban jelentkező archetípusok, illetve komplexusok nevüket a rájuk jellemző meséről kapták.

Az alábbiakban kerül bemutatásra az egyes archetípusoknak az önmegvalósításra; az adott életszakaszban rejlő tulajdonságokra, képességekre és készségekre gyakorolt hatása:

I. Testvér-archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus

A kora gyermekkorban (kb. 3 és fél – 7 éves kor) aktiválódó testvér-komplexusban megjelenő rivalizáció fontos szerepet játszik az önérvényesítés képességének elsajátításában, a környezet meghódításában.

A testvér-komplexus megjelenhet a hasonló korúak közötti rivalizációban, megszállottság esetén pedig ezen rivalizáció rögzülésében. Meghaladásának képtelensége esetén a „másik kertje mindig zöldebb”-beállítódás, az irigység, mint állandósuló életérzés hatására, elmaradhat a saját értékek kifejtése, az önmegvalósítás.

II. Okos lány- archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus

A kisiskoláskorban (kb. 7-11 éves kor) aktiválódó gondolkodási funkció kiteljesedése a női személyiségfejlődés fontos állomása. Lehetővé teszi a helyes önértékelés és kompetencia-érzés kifejlődését.

Az okos lány-identitás kialakulásának elmaradása – elsősorban a környezetnek, vagy az előző fejlődési szakaszban való megrekedtségnek köszönhetően – a személyiségfejlődés zavarához, kisebbségi érzéshez stb. vezethet.

Ellenkező esetben, ha **az „okos lány” archetípusa megszállja a tudatot**, s az így létrejött *komplexus* nem „oldódik fel” az adott korra jellemző identitásban, akkor a többi funkció fejlődése gátlás alá kerül, hiányuk „okossággal” kompenzálódik. Ez utóbbi a személyiség egyoldalú fejlődését, fokozott környezet-függőséget, azaz az okosságért állandó elismerés utáni vágyat von maga után.

III. Jószívű lány-archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus

A kora serdülőkorban (kb. 11-13 év) aktiválódó érző funkció mentén aktualizálódó „jószívű lány” archetípus megjelenése segíti az érzelmek, az empátia, a gondoskodó, védő, ápoló attitűd kifejlődését és differenciálódását.

Hiánya esetén – pl. ha az „okos lány” rész-identitás, illetve a komplexus rögzül, az érzelmi élet infantilis marad. Ha viszont **a „jószívűség” megszállja a tudatot**, és komplexusként él tovább, vagy az előző életszakaszoknál leirtakhoz hasonlóan rész-identitásként uralja a személyiséget, akkor a további kiteljesedés gátlójává válhat.

- IV. **Hófehérke-** archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus
A serdülőkorban (kb. 13-16 év) aktiválódó *intuitív funkció* mentén aktualizálódó **Hófehérke** archetípus megjelenése **segíti a belső világ megismerését, az önismeret fejlődését, az önmegvalósítást, s mindezekkel együtt az animus lélekrész kifejlődését és férfiideálban való „megjelenését”**.
Hiánya esetén – pl. ha a *jószívű lány-rész-identitás komplexusban rögzül* – akkor nem csak a partnerválasztás nehezített, hanem minden belülről érkező vágy, indíttatás is, mint pl. a hivatás-érzet. Ha viszont **a Hófehérke archetípus komplexusként megszállja a tudatot**, vagy rész-identitásként él tovább, akkor a személy fantáziákban, álmokban él (lásd a mesékben: száz évig tartó alvás, tetszhalottság, kamrába, toronyba zárás, állatbőrbe, fa odvába bújás stb.) – így az önmegvalósítás elmarad. Ebben az esetben az ún. *inkubációs időszak* pozitív aspektusa az ellenkezőjébe fordulhat.
A *Hófehérke-komplexus* - az intuitív funkció aktiválódásával, valamint a testre, illetve a biológiai működésre való fokozott fókuszálással - a serdülőkori étkezési zavarokban is tetten érhető.
- V. **Napleánya-** archetípus, mint fejlődési fázis, ill. szingli komplexus
A késő serdülőkorban (kb. 16-19 év) újraaktiválódó, domináns szerepet betöltő *gondolkodó funkció az érzékelő segédfunkcióval együtt* aktualizálja az ún. *Napleánya* archetípust. Ebben az archetípusban a kettős férfi aspektus (az apai maskulin persona és a saját animus-rész ötvözete) uralomra jutása **szellemi tündöklést, harciasságot, erőt, „hősies” fellépést, társadalmi téren sikereket kölesönöz a nőnek**.
A *Napleánya*, illetve szingli identitás megjelenése – elsősorban a társadalom elvárásaival való sikeres megküzdés és a saját animus-lélekrész megismerése miatt – éppoly fontos, mint meghaladása. **Elmaradása esetén** sokszor hiányzik a nőknél a kitartás, felelősségérzet, küzdőképesség. Utóbbi tulajdonságok később (lásd Szendile-identitás) a nőiség érvényre jutásában is fontos szerepet játszanak, s a további fejlődés hajtóerőivé válhatnak.
- VI. **Vadrózsa-** archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus
A kora ifjúkorban (kb. 19-22 év) újraaktiválódó és domináns szerepet betöltő *érező funkció az intuitív segédfunkcióval együtt* komplexusban ölthet testet. **Ereje a megszállottságig fokozódhat (lásd: a Sárkányok általi elragadás, ill. elragadtatás), ez adhatja meg a végső lökést a lánynak, úgy az apa-archetípusról való leváláshoz, mint a családi fészekből való „kirepüléshez” (lásd pl. „A kis Vadrózsa” c. mesét) és az önálló, saját életvitel elkezdéséhez**.
A *Vadrózsa-komplexusban*, azaz az **elragadtatottságban való megrekedés** a valóságból való kirekesztettséget, a légvárakban, a fantáziákban élést, egyben a kívülállást, a szkizoid (vagy szkizoforn) elidegenedést vonhatja maga után, aminek fellépte egyébként gyakori a tárgyalt kora ifjúkorban. A tárgyalt **archetípus aktualizálódásának elmaradása** megnehezíti a nő számára a szellemi, spirituális dimenzióba való eljutást.
- VII. **Világszépe-** archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus
Az ifjúkorban (kb. 22-25 év) újraaktiválódó *érező-funkció az érzékelő segédfunkcióval együtt* aktualizálja az ún. *világszépe*-archetípust.
Ha ez utóbbi archetípus, illetve rész-identitás **megélése elmarad**, úgy vele együtt a nőiség kiteljesedése is hátrányt szenved.
Ha a világszépe-archetípus fixálódik rész-identitás formájában, vagy **megszállja**

a tudatot, akkor a nő (lásd *Hófehérke* mostoháját) nem tud megszabadulni narcizmusától és továbblépni az anyaszerepig.

VIII. Lóna-, illetve Szamárbőr- archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus
A kora felnőtt korban (kb. 25-27 év) újraaktíválódó intuitív funkció a gondolkodó segédfunkcióval együtt aktualizálja az ún. Lóna-komplexust, azaz a szülő-archetípusok, azon belül is elsősorban a Nagy anya archetípusának megjelenését.

Az anya-archetípus által megszállt nő csak alá-főlé rendelt kapcsolatokat enged meg magának. Így párkapcsolatában is gyakran uralkodó, domináns szerepet tölt be, ez által hozzátartozóit infantilizálja. **Megélésének elmaradása** viszont a későbbi anya-szerep, a saját anyai identitás kiteljesedését akadályozza. A mesékben az utóbbi esetben jelenik meg a fiatal királykisasszonyoknál a boszorkány, aki újabb megküzdésre sarkallja őket, az által, hogy ellopja „aranyhajú” gyermekeiket.

IX. Szendile- archetípus, mint fejlődési fázis, ill. komplexus
A fiatal felnőttkorban (kb. 25-35 éves kortól) újraaktíválódó és kiteljesedő érző és érzékelő funkció aktualizálja az ún. Szendile-archetípust, amelyet a beteljesedés, a boldogság, a teljesség-élmény archetípusaként értelmezünk.
Ha azonban ez az archetípus megszállja a tudatot, ez a hétköznapi elutasításával, fokozott elégedetlenség-érzéssel, illúziók „kergetésével” jár együtt, és természetesen akadályozza a további fejlődést. Az állandó boldogság-keresés akár tönkre is teheti a párkapcsolatot.
Ha az érző és az érzékelő funkció nem teljesedik ki, nehezített a párválasztás, meghiúsulhat a „Királyi esküvő”, amire a biztos lábakon álló család épülhet. Hiszen a „szárnyként emelő” szendilei nőiség hatására válhat a férfi életének meghatározójává a feleség és a család.

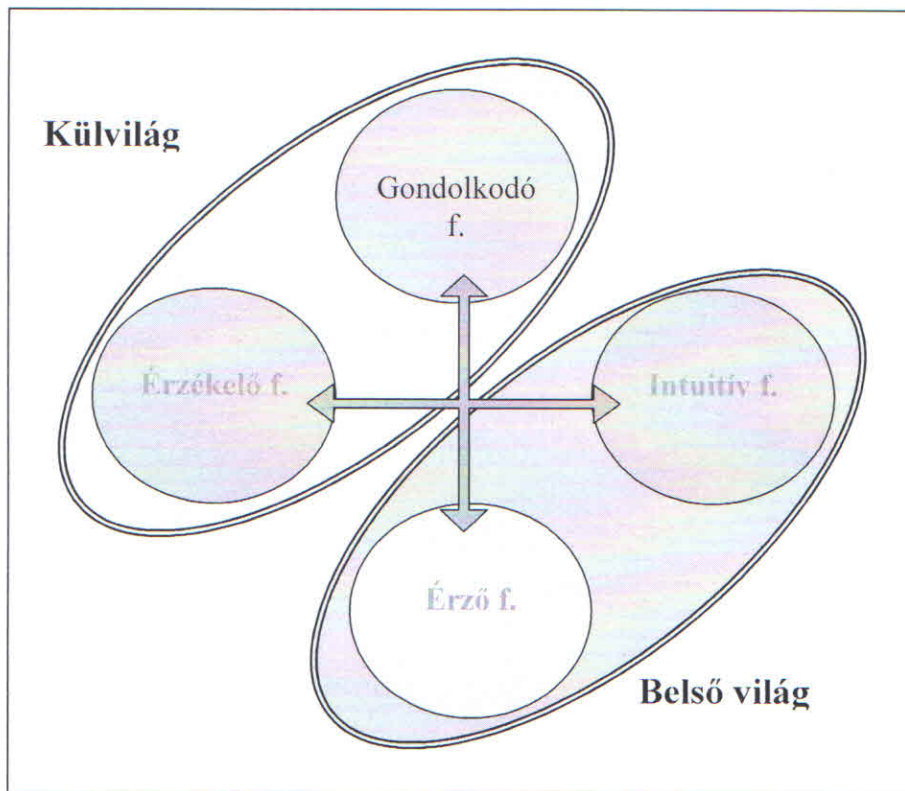
A bemutatott archetípusok egymást váltó folyamatából is kitűnik, hogy a női személyiség fejlődésének vannak olyan állomásai, illetve szakaszai, amelyek a biológiai adottságok és a környezeti hatások kölcsönhatásából eredően humán-specifikusak. **Az egyes fejlődési fázisok megélése életfeladatként is felfogható, ugyanúgy, mint a kiteljesedés utáni feladásuk, azaz meghaladásuk.**

Meglátásom szerint nőknél az ismertetett individuációs út alapozhatja meg és teheti sikeressé az adleri hármasság életcél és egyben értékeit, mint hivatás, család, majd az élet második felétől a közösségért végzett munka.

(Elhangzott a MIPE X. Vándorgyűlésén, Budapest, 2005. szeptember 23)

ÁBRÁK KÖVETKEZNEK
↓

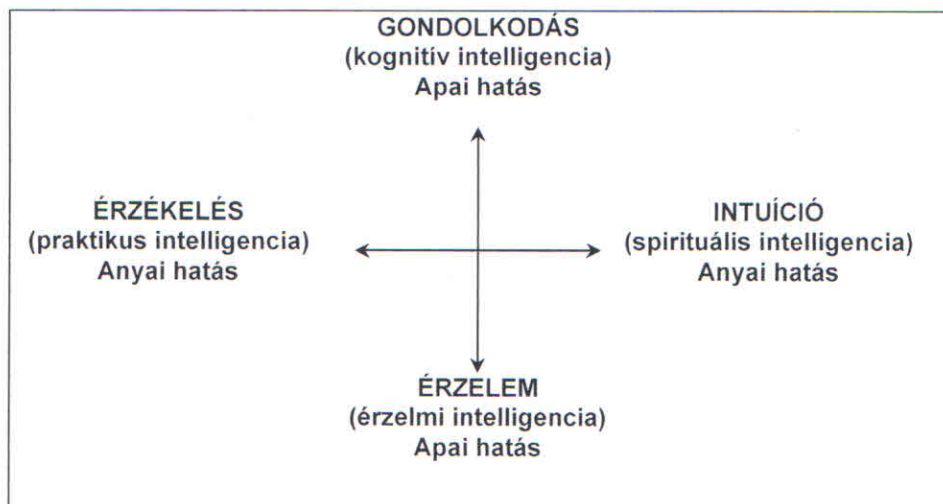
1. ábra. - A négy pszichés alapfunkció kapcsolata

2. ábra - A koragyermekkortól serdülőkor végéig tartó négy nagy fejlődési szakasz

Életszakaszok (Lányoknál)	Aktiválódó funkciók lányoknál	Aktiválódó funkciók fiúknál
„Testvérek” korszak (kb. 3,5-7 éves kor)	érezékelő	érező
Okos lány (kb. 7-11 éves kor)	gondolkodó	érezékelő
Jószívű lány (kb. 11-13 éves kor)	ézelmi	intuitív
Hófehérke (kb. 13-16 éves kor)	intuitív	gondolkodó

3. ábra - A személyiségfunkciók fejlődésére ható tényezők lányoknál

4. ábra - A fejlődési szakaszok és archetipusok kapcsolata

Életszakaszok		<i>Fejlődő funkciók</i>	<i>Archetipusok, ill. komplexusok</i>	<i>A fejlődési szakaszokat jellemező mesék</i>
koragyermek-kor (kb. 4-7 éves kor)		<i>érzékelő</i>	<i>Testvér- archetipus</i>	<i>Mese a két testvérről</i>
kisiskolás-kor (kb. 7-10 éves kor)		<i>gondolkodó</i>	<i>Okos lány- archetipus</i>	<i>Az okos lány</i>
korai serdülőkor (kb. 10-13 éves kor)	Átmene- ti kor	<i>éző</i>	<i>Jószívú lány- archetipus</i>	<i>A jószívú árvalány</i>
Serdülőkor (kb. 13-16 éves kor)		<i>intuitív</i>	<i>Hófehérke- archetipus</i>	<i>Hófehérke</i>
késő serdülőkor (kb. 16-19 éves kor)		<i>gondolkodó és érezékelő</i>	<i>Napleánya- ill. szingli- archetipus</i>	<i>Napleánya</i>
korai ifjúkor (kb. 19-22 éves kor)		<i>intuitív és éző</i>	<i>Vadrózsa- archetipus</i>	<i>A kis Vadrózsa</i>
Ifjúkor (kb. 22-25 éves kor)		<i>éző és érezékelő</i>	<i>Világszépe- archetipus</i>	<i>Világszép Ilonka</i>
korai felnőttkor (kb. 25-27 éves kortól)		<i>intuitív és gondolkodó</i>	<i>Szamárbőr- archetipus</i>	<i>Szamárbőr</i>
fiatal felnőttkor (kb. 27-35 éves kortól)		<i>intuitív és éző</i>	<i>Szendile- archetipus</i>	<i>Tündér Ilona</i>